

УДК 343.21

Вікторія ШПІЛЯРЕВИЧ,
викладач кафедри кримінального права
Прикарпатського національного університету імені Василя
Стефаника, кандидат юридичних наук

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ БЕЗПЕКИ: ПОНЯТТЯ ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ

За сучасних умов розвитку суспільства одним із пріоритетних напрямів внутрішньої політики будь-якої держави є протидія злочинності, що покликана знизити її рівень та забезпечити стан, який відповідає потребам захисту суспільства від злочинів [1, с. 232].

Державна політика у сфері протидії злочинності складається зі стратегічних напрямів (підсистем), характерні риси, яких визначаються особливостями предмета, завдань та методів досягнення необхідних для суспільства результатів. Зокрема, одним із таких напрямів (підсистем) є кримінально-правова політика України, яка являє собою системоутворюючий елемент політики у сфері протидії злочинності, що розробляє стратегію і тактику, формує основні завдання, принципи, напрями й цілі кримінально-правового впливу на злочинність та засоби їх досягнення [2, с. 31].

Невід'ємною складовою кримінально-правової політики України є кримінально-правова політика у сфері застосування заходів безпеки.

Заходи безпеки – це різновид заходів кримінально-правового харак-

теру, передбачених КК України, які від імені держави за мотивованим рішенням суду застосовуються до особи, яка перебуває у «небезпечному стані», з метою запобігання повторному вчиненню нею суспільно небезпечного діяння, яке підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК України [3, с. 4, 8, 12].

Змістовну сторону (предмет) кримінально-правової політики у сфері застосування заходів безпеки утворюють такі її складові:

1) визначення кола заходів кримінально-правового характеру, які належать до так званих заходів безпеки;

2) діяльність судових органів щодо застосування заходів безпеки та з'ясування ефективності реалізації цього інституту на практиці.

Зміст кримінально-правової політики у сфері застосування заходів безпеки визначається тими завданнями, які стоять перед нею. У свою чергу, її завдання обумовлюються цілями, які вона переслідує, що умовно можуть бути диференційовані на матеріальні та юридичні.

Матеріальні цілі стосуються суспільних відносин у неправовій сфері і можуть мати економічний, ідеологічний та інший характер. Можливі й різноманітні їх комбінації.

Щодо юридичних цілей кримінально-правової політики у сфері застосування заходів безпеки, то їх система може бути структурована таким чином:

а) застосування заходів безпеки до осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК України, та перебувають у так званому небезпечному стані;

б) запобігання злочинності (спеціальна превенція) на підставі здійснення максимального впливу на осіб, які перебувають у зазначеному вище стані.

Отже, завдання кримінально-правової політики у сфері застосування заходів безпеки стосуються таких сфер:

1) сфери визначення кола кримінально-правових заходів безпеки (пеналізація, депеналізація);

2) сфери запобігання злочинам (зокрема, забезпечення реалізації спеціальної превенції) методами кримінально-правового впливу шляхом застосування заходів безпеки до осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК України, та перебувають у так званому небезпечному стані.

Саме запобігання злочинам є одним із найважливіших завдань, що стоїть перед кримінально-правовою політикою України в цілому, яка

перспективно спрямована на зменшення рівня злочинності в суспільстві.

У своїй сукупності рівень досягнення поставлених перед кримінально-правовою політикою у сфері застосування заходів безпеки завдань і характеристика тих конкретних цілей, які зафіксовані при її розробці та прийнятті, визначають її ефективність.

Беручи за основу розроблену в науці диференціацію суб'єктів і учасників кримінально-правової політики, можна окремо виділити учасників кримінально-правової політики, маючи на увазі, що суб'єкти, визначені у науці, залишаються незмінними. До кола учасників цього напрямку кримінально-правової політики належать: суди загальної юрисдикції як єдиний орган, уповноважений на прийняття рішення про застосування того чи іншого заходу безпеки; особи, до яких відповідні заходи ними можуть бути застосовані, та інші учасники, які забезпечують реалізацію зазначених вище заходів на практиці (ті, які безпосередньо забезпечують своєчасне і належне застосування кримінально-правових заходів безпеки з метою виконання судового рішення (кримінально-виконавча інспекція, загальноосвітні школи та професійні училища соціальної реабілітації, педагогічний або трудовий колектив, родичі, опікуни, окремі громадяни тощо); ті, які здійснюють нагляд і контроль над останніми (органи прокуратури, які відповідно до п. 4 частини першої ст. 2 Закону України «Про прокуратуру» від 10 жовтня 2014 року № 1697-VII здійснюють нагляд за додержанням законів при застосуванні кримінально-правових заходів безпеки [4, п. 4 ч. 1 ст. 2]; органи державної виконавчої влади, які здійснюють відомчий контроль за недопущенням порушення суб'єктами застосування заходів безпеки прав осіб, до яких відповідні заходи застосовуються).

Розгляд питання про джерела кримінально-правової політики як взагалі, так і стосовно її напрямку, що аналізується, дає підстави звернутися до визначення ще одного джерела, яке досі не було проаналізовано в науці. Мова йде про рішення Європейського суду з прав людини. Як відомо, вони являють собою акти офіційного тлумачення положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. У частині першій ст. 32 Конвенції безпосередньо зазначається, що юрисдикція Суду поширюється на всі питання тлумачення і застосування Конвенції та протоколів до неї, подані йому на розгляд відповідно до статей 33, 34 і 47 [5, ч. 1 ст. 32]. Це означає, що інтерпретація Конвенції, яка міститься у рішеннях Європейського суду з прав людини, є формально обов'язковою для юрисдикційної діяльності національних (україн-

ських) судів, оскільки лише він має право здійснювати її офіційне тлумачення.

Сфера застосування практики Європейського суду з прав людини визначається його основними цілями. Як впливає із назви та преамбули Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року № 3477-IV, основними цілями Суду є [6]:

а) забезпечення виконання рішення Європейського суду з прав людини у справах проти України;

б) впровадження в українське судочинство та адміністративну практику європейських стандартів прав людини.

Однак слід зауважити, що не всі рішення Європейського суду з прав людини виступають джерелами кримінально-правової політики у сфері застосування заходів безпеки. Мова йде лише про ті, які винесені Судом за результатами розгляду справ, у яких стороною є Україна. Зокрема, серед винесених Європейським судом з прав людини рішень до джерел кримінально-правової політики у сфері застосування заходів безпеки належать:

1) щодо реалізації інституту примусових заходів медичного характеру (рішення Європейського суду з прав людини від 08 листопада 2005 року у справі «Горшков проти України» [7], рішення Європейського суду з прав людини від 06 вересня 2007 року у справі «Кучерук проти України» [8]);

2) щодо реалізації інституту примусового лікування (рішення Європейського суду з прав людини від 28 березня 2006 року у справі «Мельник проти України» [9], рішення Європейського суду з прав людини від 25 жовтня 2007 року у справі «Яковенко проти України» [10]) та низка інших.

Що стосується шляхів удосконалення кримінально-правової політики у сфері застосування заходів безпеки, варто зазначити, що кожна держава формує та удосконалює свою кримінально-правову політику на ґрунті наукового підходу. Тому наскільки всебічно, достатньо і науково обґрунтовано будуть досліджені заходи безпеки, настільки досконалим буде кримінальне законодавство України щодо нормативного врегулювання цього питання.

Однак сьогодні із впевненістю можна констатувати те, що і на доктринальному, і на законодавчому рівнях в Україні не існує повноцінного розвитку інституту заходів безпеки. Зокрема, це зумовлюється наявністю таких негативних факторів, як:

1) віднесення заходів покарання до основної форми реалізації кримінальної відповідальності;

2) надання пріоритетності у системі заходів кримінально-правового характеру не заходам безпеки, а заходам покарання.

У результаті це призвело до того, що у структурі чинного КК України досі відсутній окремий розділ, який стосувався б інституту заходів безпеки. Існування явно виражених прогалин у такому законі не дає суду змоги належно застосовувати зазначені заходи до осіб, що перебувають у так званому небезпечному стані.

З метою подолання таких недоліків видається достатнім у кримінальне законодавство України внести суттєві зміни і доповнення, які полягають в узгодженні між собою положень статей закону України про кримінальну відповідальність та призведуть до реальної і належної реалізації зазначених вище заходів на практиці.

З огляду на зазначене вважається за доцільне створити доктринальну модель системи норм самостійного інституту заходів безпеки, яка б урахувала положення міжнародних нормативно-правових актів, існуючі положення КК України, принципи кримінально-правової політики України, кримінального права та кримінальної відповідальності, спираючись на науково обґрунтовані положення і пропозиції учених щодо розв'язання існуючої проблеми.

Отож на основі викладеного, у контексті розгляду питання внесення змін до кримінального законодавства щодо запровадження інституту заходів безпеки, насамперед потрібно приділити увагу номеру відповідного розділу КК і назві запроваджуваного інституту, з урахуванням того, що традиційно назва розділу повинна відображати зміст відповідного інституту. У зв'язку з цим найбільш доцільно розділ XIV КК України «Інші заходи кримінально-правового характеру» перейменувати на «Заходи безпеки». Наведене формулювання є цілком прийнятним та обґрунтованим, оскільки таке врегулювання заходів безпеки не тільки свідчить про самостійність цього кримінально-правового інституту, а й дозволить законно та ефективно реалізовувати його на практиці з метою протидії злочинності.

У межах розділу XIV «Заходи безпеки» повинні міститися такі статті, які б максимально розкривали правову природу та сутність зазначених вище заходів, зокрема, положення про:

- а) поняття заходів безпеки та їх мету;
- б) осіб, до яких застосовуються заходи безпеки;
- в) принципи застосування заходів безпеки;

г) підстави застосування заходів безпеки;

г) систему заходів безпеки.

Наведені вище пропозиції спрямовані на створення єдиної збалансованої системи кримінально-правових норм, що стосуються інституту заходів безпеки та базуються на положеннях низки міжнародних нормативно-правових актів, зокрема Загальної декларації прав людини [11], Конвенції ООН про права дитини [12], Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [13].

Таким чином, на сучасному етапі розвитку кримінального права України існує щонайменше дві передумови належного нормативного врегулювання інституту заходів безпеки як різновиду заходів кримінально-правового характеру:

1) забезпечення виконання державою взятих на себе міжнародних зобов'язань щодо протидії злочинності;

2) усунення недоліків у чинному кримінальному законодавстві України з метою забезпечення належної реалізації його на практиці до осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК України, та перебувають у так званому небезпечному стані.

Підсумовуючи викладене, слід підкреслити, що сучасна кримінально-правова політика у сфері застосування заходів безпеки характеризується наступними рисами:

а) гуманізацією інституту заходів безпеки і практики його застосування;

б) демократизацією заходів безпеки як різновиду заходів кримінально-правового характеру, спрямованих на протидію злочинності;

в) забезпеченням законності й соціальної справедливості при реалізації інституту заходів безпеки;

г) утвердженням судової влади, підвищенням незалежності, авторитету й ролі судів як єдиного органу, уповноваженого на прийняття рішення про застосування того чи іншого заходу безпеки;

г) використанням загальнолюдських цінностей, досягнень світової цивілізації у кримінальному судочинстві при застосуванні заходів безпеки.

Перелік використаних джерел

1. Борисов В. І. Сучасна політика держави у сфері боротьби зі злочинністю та її кримінально-правовий напрям / В. І. Борисов // *Право України*. – 2012. – № 1–2. – С. 232–242.
2. Борисов В. І. *Поняття кримінально-правової політики* / В. І. Борисов, П. Л. Фріс // *Вісник Асоціації кримінального права України*. – 2013. – № 1 (1). – С. 15–31.
3. Шпіляревич В. В. *Кримінально-правові заходи безпеки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 – кримінальне право та криминологія ; кримінально-виконавче право* / В. В. Шпіляревич. – Львів, 2015. – 20 с.
4. *Про прокуратуру : Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1697-VII* // *Відомості Верховної Ради України*. – 2015. – № 2–3. – С. 54. – Ст. 12.
5. *Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р.* // *Офіційний вісник України*. – 1998. – № 13. – 2006. – № 32. – Ст. 270.
6. *Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV* // *Відомості Верховної Ради України*. – 2006. – № 30. – С. 1114. – Ст. 260.
7. *Рішення Європейського суду з прав людини від 08 листопада 2005 р. у справі «Горшков проти України»* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/974_090
8. *Рішення Європейського суду з прав людини від 06 вересня 2007 р. у справі «Кучерук проти України»* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/974_839
9. *Рішення Європейського суду з прав людини від 28 березня 2006 р. у справі «Мельник проти України»* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/974_037
10. *Рішення Європейського суду з прав людини від 25 жовтня 2007 р. у справі «Яковенко проти України»* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/974_438
11. *Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р.* / Док. ООН / PES / 217 А // *Права людини: міжнародні договори України, декларації, документи*. – К., 1992. – С. 18–24.
12. *Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 р., ратифікована постановою Верховної Ради України від 27 лютого 2001 р.*

№ 789-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 13. – Ст. 145.

13. Про громадянські і політичні права: міжнародний пакт ГА ООН від 16 грудня 1966 р. // Права людини: міжнародні договори України, декларації, документи. – К., 1992. – С. 36–62.

ШПІЛЯРЕВИЧ В. Кримінально-правова політика у сфері застосування заходів безпеки: поняття та шляхи удосконалення.

У статті аналізуються зміст, цілі, завдання та джерела кримінально-правової політики у сфері застосування заходів безпеки, зокрема, особлива увага приділяється рішенням Європейського суду з прав людини. Як висновок, автором виокремлюються риси, якими наділена сучасна кримінально-правова політика у сфері застосування заходів безпеки.

Ключові слова: кримінально-правова політика у сфері застосування заходів безпеки, заходи безпеки, Європейський суд з прав людини, примусові заходи медичного характеру, примусове лікування.

ШПИЛЯРЕВИЧ В. Понятие уголовно-правовой политики в сфере применения мер безопасности: понятие и пути совершенствования.

В статье анализируются содержание, цели, задачи и источники уголовно-правовой политики в сфере применения мер безопасности, в частности, особое внимание уделяется решениям Европейского суда по правам человека. Как вывод, автором выделяются черты, которыми обладает современная уголовно-правовая политика в сфере применения мер безопасности.

Ключевые слова: уголовно-правовая политика в сфере применения мер безопасности, меры безопасности, Европейский суд по правам человека, принудительные меры медицинского характера, принудительное лечение.

SHPILYAREVICH V. Criminal legal policy in the sphere of security measures: concepts and ways of improvement.

The article examines the definition of criminal legal policy in the sphere of applying security measures as part of the criminal legal policy of Ukraine

and ways of its improvement. In particular, the author draws attention to the content side (the subject) of criminal legal policy in the sphere of implementation of security measures, which is defined by the tasks, which are standing towards it. In its turn, the tasks of examined side of penal policy in the sphere of applying of security measures, defined by the goals assigned to it, which can be divided into material and legal.

Considering the sources of penal policy in the field of implementation of security measures, the author states that in addition to the sources that are typical for the penal policy of Ukraine, it is necessary to define one more source that has not been analyzed by scientists before. This source are the decisions of the European Court of Human Rights, especially those where Ukraine was a side of the case.

To the improvement of penal policy of Ukraine in the field of security measures, the author considers the necessary of implementation to the criminal legislation of Ukraine some essential changes and amendments in order to implement the institute of security measures. The changes and amendments should be the harmonization between the articles of criminal legislation of Ukraine. This efforts should made the proper implementation of the measures stated above on legal practice.

As a conclusion the author emphasizes that modern penal policy in the sphere of security measures characterized by the following features: a) the humanization of the institute of security measures and its practical implementation; b) the democratization of security measures as one form of criminal legal measures aimed to counteract at crime; c) the provision of law and social justice in the implementation of the institute of security measures; d) the approval of the judiciary system, increasing the independence and role of the courts, as the only body authorized to decide about the implementation of a measure of security; e) the use of universal human values and the achievements of world civilization in criminal procedure, as a result of implementation of security measures.

Key words: *criminal legal policy of Ukraine, penal policy in the field of security measures, security measures, the European Court of Human Rights, compulsory medical measures, compulsory treatment.*